

כנפיים

"לנעמי יש כנפיים"
היא אומרת זה שקוף
אבל רק תחבק אותי
אוכל ממש לעוף...

לנעמי יש כנפיים
והחופש הוא משקל
שמושך אותה למטה
וזורק אותה אלעל.

ולמי שיתחלף בו
היא תתן את כנפי המלאך
שיעוף איתם לבד
ואת נעמי לא ישכח...¹

תערוכת 'כנפיים' מציגה מעבודותיהם של 18 יוצרים ישראלים ובינלאומיים: אמנים, מעצבים ושפים מובילים, העוסקים בכנפיים מהיבטים שונים. השימוש בכנף כמוטיב וכסמל פשוט ונוגע ללב, לזיכרון ולצלחת, מאפשר מתן פרשנויות בהקשרים שונים: מהאינטימי והמקומי, לאוניברסאלי ולרב תרבותי. הכנפיים כמבטאות את המאבק הקמאי בין טוב לרע, רוחני לגשמי, והאדם שאינו מפסיק לשאוף לנשגב.

האמנים והמעצבים המציגים: אריה ברקוביץ, בוקי שיף, דניאלה קופלר, טל טנא צ'ציקס, יובל אצילי, יובל חן, מוטי מזרחי, מירה מיילור, סרגיי טונין, עפרה פרידמן, צביקה קנטור, קרן וולף ושלומי ניסים. לצד אומני/אמני הבישול השפים: אוסמה דלאל, ישראל אהרוני, ננה שרייר, שאול בן-אדרת, שמיל הולנד, המביעים התייחסות אחרת ל"מנת" הכנפיים, כיצירה ייחודית שאינה נובעת דווקא מתוך הטריטוריה הגסטרונומית. הקומפוזיציה הקולינרית שלהם מוחלפת בקומפוזיציה יצירתית אחרת שלא נועדה להתכלות במייד. כמו בבישול, גם ביצירת אמנות פלסטית, התיווך המילולי למעשה מיותר. וכך קבוצת השפים מציגה במסגרת התערוכה תפריט אקלקטי רעיוני, אסתטי ויצירתי, לכנפיים - כמאכל לעיניים, לרגש, לנשמה ולמאגר אסוציאציות אישי וקולקטיבי.

כנפיים - סמל ארכיטיפי, הנקשר לדת, לפולחן ולאלוהות, לערכיו המופשטים, לגאות רגשית, פאתוס, וקיטש, לגיבורי על, ופנטזיות של גבורה. ולצורך האנושי לעוף אל מעבר הגבולות הטבעיים של המרחב הפיזי והנפשי. מקדמת דנא כמיהתו של האדם היא אל עבר הנשגב, אל גן העדן האבוד - עולם מפויס והרמוני המאופיין בכוחות על אנושים, כאשר הכנפיים כחלק מהייצוג לכמיהה זו.

דימוי המלאך המכונף ויצורים מכונפים פרה היסטוריים הקשורים למיתוסים ואגדות ופולחנים דתיים. עולם קדם אנושי בו התנועעו ועפו על פני הרקיע יצורי כלאים המייצגים יקום כאוטי עליון. יצורים אלו אכלסו את דמיונו של האדם הקדמון. דמויות מכונפות בעלות כוח שמיימי הופיעו ביצירות אמנות בעת העתיקה, אלים וחצי אלים ודמויות היברידיות אחרות בשליחות האל. ישויות מכונפות המכונות כרובים ומלאכים ניתן למצוא גם בתיאורים מקראיים, כמתואר בספר תהילים: "וַיִּרְכַּב עַל-כְּרוּב, וַיַּעֲפֵ" (שמואל ב', כ"ב), וציטוטים נוספים, כך למשל: "וַיִּרְא לְכַרְבִּים תַּבְּנִית יְד אָדָם תַּחַת כְּנָפֵיהֶם" (יחזקאל, י', ח'). "וַאֲרַבְעַ כְּנָפִים לְאָחַד וְדָמוֹת יְדֵי אָדָם תַּחַת כְּנָפֵיהֶם" (יחזקאל, י', כ"א).

הכנפיים מסמלות בתנ"ך כמו כן את ההגנה שהאל מעניק לעמו. האל כנשר הסוכך ומגן בכנפיו, כנאמר: "שְׁמַרְנִי כַּאֲשֶׁר בֵּית עֵינַי בְּצֶל כְּנָפֶיךָ תִּסְתִּירֵנִי" (תהלים י"ז, ח'), "אֲגִוְרָה בְּאֵלֶיךָ עוֹלָמִים אֲחַסֶּה בְּסֶתֶר כְּנָפֶיךָ סְלָה" (תהלים ס"א, ה').

ייצוגי הדמויות המכונפות מופיעים לאורך תולדות האמנות. המעוף והרחיפה כסגולות המלוות בעוצמה וניכוס כוח עליון. דמויות אלו מאפשרות את ייצוג ההפרדה בין הכוחות העליונים לבני התמותה, כאשר אמנים רבים עסקו בציורי הכנפיים מתוך צו חברתי דתי, זה.

בטקסט 'מלאכים' (כבר לא עוד) בשמי תל אביב, מציין גדעון עפרת כי: "מספרים על גוסטב קורבא, אבי הריאליזם, שדחה את ההצעה לצייר מלאכים במילים: "אם תראו לי מלאך, אציירו!". כידוע, הטיעון הריאליסטי לא מנע את נוכחותם התדירה של מלאכים בתולדות האמנות, ודי אם נזכיר את המסורת הארוכה והמופלאה של ציורי "הבשורה", עם המלאך, המגיע עם שושן לבן אל מריה המסתגרת בגנה (דה-וינצ'י, בוטיצ'לי, ואן-אייק, פיליפו ליפי, פרא-אנג'ליקו, פרוגיני, ועוד ועוד). לכל אורך המסורת הזו ועד לשיאה בציור הרומנטי של המאה ה-19, שמרו המלאכים על צביונם הנשגב, בבחינת באי כוחו של האל. כך עד לעת החדשה, המודרנית, כאשר הערעור על קיומו של האל נשא עמו גם ירידה במעמדו של המלאך. וראו ציורו של ווילם דה-קונינג מ-1945, "מלאכים וורודים" (פה שוסעו המלאכים¹¹ ללקרעים), או פסלו הטראגי של אנסלם קיפר, "ספר עם כנפיים" מ-1994".

כמו כן, הכנפיים כמושא להמראה ומעוף בן אנוש, רעיון זה גם כן לידי ביטוי ביצירות רבות. הידועות מביניהן, מחברותיו המוקדמות (1478-1480) של לאונרדו דה וינצ'י, שם ניתן למצוא רישומים של מכונות תעופה שכנפיהן מעוצבות על פי כנף העטלף. עיקר עיסוקו בנושא היה בשנת 1505, ורוכז במחברת המכונה 'קודקס טורינו', שם חקר בצורה שיטתית ומפורטת ציפורים ועטלפים, ותכנן מספר עיצובים של "מטוסי-ציפור". מגיל צעיר הוקסם דה-וינצ'י מרעיון התעופה, וחקר את מעוף הציפורים. בכתביו הוא מציין כי זיכרונו הראשון, היה אודות ציפור.

ניסיונות תעופה, תשוקה לכנפיים, או לפחות לאיזה שטיח מעופף, מופיעים כבר בגיל הרך, סיפורי ילדות דוגמת 'פיטר פן' (מאת הסופר והמחזאי ג'יימס מתיו ברי, 1860-1937) ו'מסע הפלאים של נילס הולגרסון הקטן ואווזי הבר', (מאת הסופרת סלמה לגלרף, 1900 בקירוב) מספקים לילד חוויה דמיונית לקבלת כוחות על אלו, ולהכרה בעולם טוב יותר עם יכולת המעוף. "התשוקה לעוף", טוען פיטר גרינאוויי, "היא אוניברסאלית. לעוף כמו ציפור, כרוח, להתרומם לשחקים, להיחלץ מכוח הכבידה, זו שאיפה אנושית בת עידן ועידנים, המתרגמת לדברים אוניטולוגיים, ספירטואלים, פואטיים, דתיים ומעשיים. במוקדם או במאוחר, באופן סמוי או גלוי, כל תרבות בכל תקופה נותנת ביטוי לתשוקה הזאת. ובכל זאת זה חלום בלתי אפשרי. אנחנו כיחידים, בלי תמיכה, לעולם לא נוכל להתרומם, לרחף ולעוף. כוח הכבידה עיצב את גופנו כדי לשמור על רגלינו על האדמה. כנפיו המעופפות של ליאונרדו, הכדור הפורח של מונטגולפייר, האווירונים של האחים רייט, מסוקים, מצנחים... הם כולם מכונות שנידונו בסופו של דבר ליפול לאדמה. הם מישור זמני, המונע באמצעים מלאכותיים. כולם מוגבלים, מנותבים לעניין אחד. אף בן אנוש לא יוכל לעוף כמו

סנונית. איש לא יוכל לעוף כמו פרפר, דבורה או יונק דבש. החלום הנעלה ביותר הוא גם בלתי אפשרי. אנחנו בודים מלבנו מלאכים, את השמיים. אנחנו מצטיינים בהמצאת מה שאינו יכול להתרחש".ⁱⁱⁱ

הכנפיים והתעופה בהיבטיו השונים: דתיים-אלוהיים, כסיטואציה שמימית של ריחוף בחלל נטול מאסה ונעדר גבולות, כהכרה במוגבלות הגוף והתגברות על כוח הכבדה, ואסוציאציות נוספות ויהיו אשר יהיו, היוו כאמור נקודת מוצא ליצירות אמנות רבות לאורך ההיסטוריה. רבים האמנים הישראלים, שעסקו בנושא, ביניהם האמנים העכשוויים: יונתן הירשפלד, ניר הוד, אסי משולם, איילת כרמי, דינה מרחב, יעקב דורצ'ין, מוטי מזרחי, מירה מיילור, צביקה קנטור, עפרה צימבליסטה, דינה מרחב, קליר יניב, אברהם אופק, ובשיתוף עם קבוצת "לוייתן", אבי סיטון, רודי ליהמן, ורבים נוספים.

כאשר באמנות הישראלית פעמים רבות נקשרות הכנפיים למטען פוליטי ציוני, לוקאלי למצבה של ישראל. כך למשל בעבודת הוידאו של ארז ישראל, 'אל מלא רחמים', (2004), נראה ישראלי קורס ונאחז בידי אמו שהיא תולשת את נוצותיו, במהלך אינסופי של פרידה לקול תפילת "אל מלא רחמים", גופו, "כנפיו", נוצותיו כתרנגול כפרות-פייטה ישראלית עכשווית. האמן אבי סיטון בשנות התשעים יוצר בחומרים תעשייתיים שצורתם מעוררת הקשרים מיידים לתעופה בדיונית, אודות עבודותיו נכתב: "צורות אווירודינמיות שאין בכוונתן למדוד התנגדות הגופים לרוח: מסוקים, מטוסים או פסלים דמויי חללית נוגעים לא נוגעים בקרקע, פסליו מקורקעים... מלכתחילה, לא נועדו לעזוב את פני הקרקע. סיטון מודע לסכנת ההיבריס (התגרות בלאים) שצופנת בחובה נמזיס (נקמת האלים). רואה עצמו אולי בדמותו של איקרוס המודרני מוותר מראש על ההמראה. יצירתו מבטאת מצוקה של דור שאבד את אמונתו לישועה שאמורה היתה לבוא באמצעות המדע".^{iv}

צביקה קנטור, עוסק באובייקטים מעופפים, מתוחכמים, ואבסורדי, המבוססים על הכלאה בין חלקי גרוטאות. שרשרת אסוציאציות מדעיות, היסטוריות, אודות אבולוציית תשוקתו של האדם לעוף למרום. צביקה, כתמיד, מעניק לפסלו כותרת העשויה להוליכנו שולל, וכך במקור (במסגרת הצגת העבודה בתערוכה ב'ביתן הלנה רובינשטיין' 2006) כונתה העבודה: "ברית דמים מגלה סימפטומים אנושיים". כותרת עלומה זו כמו אותה מערכת פיסולית סוריאליסטית, קוראת לנו לפענח.

מוטי מזרחי – מציג לראשונה את 'הולדתו של כוכב', רישום, טוש על נייר, 2015. לדבריו, הרישום מציג פנטזיה אפשרית בעוד מיליוני שנים אודות הולדתו של כוכב, יצור עתידני, ישות בעלת כנפיים המזכירות פרפר במעופו על פני גלקסיה.

מזרחי, כתמיד, מחפש את התנועה שמעבר לגבולות סביבתו הפרטית והחיצונית ומעבר לגבולות תפיסת המציאות החברתית, תוך התייחסות למוגבלותה של האמנות. הוא חוקר את המציאות והדינאמיקה המשתנה תוך שילוב סמלים הלוקחים מעולם החי (נמלים, תרנגולות, ביצים וכד'). הפעם נבחר הפרפר.

נכותו הפיזית של מזרחי, מהווה עבורו מנוף לביטוי תנועה ומעוף. מזרחי פורץ אל מעבר למוגבלות התפיסית חברתית של ראית האדם את המציאות, ומאפשר חקירת מציאות חדשה תוך תנועה שהינה מעבר לממדי המציאות, הטכנולוגיה והמדע, וכן מעבר למימד האישי והלוקאלי אל עבר המופשט וחסר הגבולות.

מיכאל סגן-כהן היטיב לתאר את רוח יצירתו של מזרחי, כך למשל בהקשר לעבודתו הידועה 'תצלום, רגל עם כנף, 1973',
"בתצלום מבוים זה, מוצגת כנף לבנה הצמודה לרגלו של מזרחי המונחת על הקרקע, וברקע נוף ירושלים. העבודה מבטאת רצון
להתעלות, וכפי שהתבטא מזרחי הוא ניסה בעבודה זו 'להעלות את ירושלים מעלה'. העבודה מביעה כמובן גם את האבסורד
שבקיום הארצי כאן ועכשיו. קיום זה מעמיד פנים כאילו הוא יכול לעוף... איזכורו של הרמס רומז לתורות המיסטיות כמו גם
לחשיבות המיוחדת שמזרחי מייחס לתנועה ולדינאמיות הקוסמית, להן הוא מעוניין לתת ביטוי". (מיכאל סגן-כהן, "מוטי מזרחי: שיר חדש",
קט. הביינאלה בוונציה 1988 – הביתן הישראלי, עמ' 5).

בראשית שנות ה-70, האמן פנחס כהן גן יצר סדרת רישומים מרתקת ועבודת פיסול "מערכות תעופה" שהן כמו
מבקשות להביא לשחרור בעצם השיח וההתנסות בחומר, בעצם הטיפול בכמיהתו הקדמונית של האדם לעוף ולחרוג
בכך ממגבלותיו הפיזיות והרוחניות. כאשר מערכות התעופה המאוחרות יותר של כהן גן- ברישומים שנעשו במאי
1975, לאחר "הפעילויות" השונות – מקבלים מכשירי התעופה משמעות פונקציונאלית יותר, בבחינת כלים שיאפשרו
הגעה אל האתרים שנקבעו למימוש ה"פעילויות"^v. וב"מלחמה באה 1967" ציורו של אהרון הלפרן, מייצג מלאך
הפוגש את הר הבית בלהט אדום רוגש ונרגש...תגובה אמנותית אחרת, שחגגה את הניצחון ההיסטורי בהתעלות
נפש מכונפת היתה של רודי להמן, הפסל ואמן חיתוכי העץ, שעלה מגרמניה בשנות השלושים ויצר למחרת המלחמה
את הדפס העץ של החסידה הלבנה הגוברת על הנשר השחור. כאן, ציפור הלידה מיירטת, כמעשה חיל האוויר
במלחמה, את ציפור הטרף הרעה^{vi}.

כבר במיתולוגיה היוונית לכנפיים היה תפקיד כפול, הן בדרך למטה והן בדרך למטה, על פי המיתוס הכנפיים
שירתו את דדלוס ואיקרוס בבריחה מכריתים, אך כשאיקרוס רצה להתרומם איתן גבוה מדי, חום השמש בישל אותן
ואיקרוס צלל אל מותו בים. כך הכנפיים משמשות לתעופה כלפי מעלה אך כששהיבריס התרומם יותר מדי גם הדרך
מטה הפכה מהירה, מאז ועד היום.

נורית טל-טנא – אוצרת התערוכה

ⁱ 'כנפיים', חלק משיר, מילים: שרון מולדאבי.

ⁱⁱ מתוך המאמר: 'מלאכים (כבר לא עוד) בשמי תל אביב', המופיע בארכיון טקסטים אינטרנטי, המחסן של גדעון עפרת.
ⁱⁱⁱ Peter Greenaway, 'The Icarus Adventure', cat. *Flying Over Water* (Barcelona: Fodacio Juan Miro, 1997), p.15.

^{iv} מתוך הקטלוג 'אולטימה', שהוצג ביד לבנים פ'ת, מוז' ערד, גלריה עירונית רחובות ובמוזיאון לאמנות הרצליה, ב-1993.
אוצרים: יואב דגון, מירי טרגן, דליה לויין ועדה נעמני.

^v 'תיקון-היבטים באמנות הישראלית של שנות השבעים', מוטי עומר, הגלריה האונב' לאמנות ע"ש גניה שרייבר, אונב' ת"א, עמוד 170.
^{vi} '1967: היתה אמנות?', גדעון עפרת.

ברצוני להודות לורד דרווי-רכזת ארכיון 'בית ציפר' לתיעוד וחקר האמנות הפלסטית בישראל, אוניברסיטת תל-אביב